

<https://doi.org/10.62837/2025.5.492>

b\m fil.ü.f.d İLAHƏ NÜRƏDDİN QIZI QULIYEVA
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Xarici dillər” kafedrası
Email: ilahi80@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-0833-6147

“KRANFORD”: KİÇİK ŞƏHƏRİN BÖYÜK HEKAYƏSİ

Xülasə

XIX əsr İngilis ədəbiyyatında qadın yazıçıların fəaliyyəti təkcə bədii sahədə deyil, həm də sosial və mədəni məsələlərin işıqlandırılmasında mühüm rol oynamışdır. Bu dövrdə yazılmış əsərlər arasında Elizabet Qaskell-in “Kranford” romanı öz sadəliyi, incəliyi və sosial müşahidə gücü ilə seçilir. Qaskell-in adı daha çox “Mary Barton”, “North and South” və “Wives and Daughters” kimi sosial-realistik əsərlərlə hallansa da, “Kranford” romanı onun yazı üslubunun daha yumşaq, lakin bir o qədər də kəskin və ironik tərəfini nümayiş etdirir. “Kranford” ilk dəfə 1851–1853-cü illər arasında “Household Words” jurnalında hissə-hissə dərc olunmuşdur. Romanın süjeti real hadisələrdən çox gündəlik həyatın incəliklərinə, kiçik bir İngiltərə şəhərinin qadın sakinlərinin yaşantılarına əsaslanır. Bu şəhər, əslində, yazıçının doğulduğu Knutsford şəhərindən ilhamlanaraq yaradılmışdır. Kranford sakinləri – əsasən yaşlı, orta təbəqəyə mənsub, subay qadınlardır və onların dünyası müəyyən qayda-qanunlarla idarə olunur. Romanın xüsusi cəhəti ondan ibarətdir ki, burada kişi qəhrəmanlar demək olar ki, yoxdur və süjet qadınların baxış bucağından qurulmuşdur. Əsər zahirən sadə, hətta təsadüfi gündəlik hadisələrlə zəngin olsa da, əslində Kranford cəmiyyəti üzərində baş verən sosial dəyişiklikləri – sənayeləşmə, iqtisadi çətinliklər, sinfi keçidlər və qadınların cəmiyyətdəki rolu kimi mövzuları ustalıqla əks etdirir. Burada yazıçı yalnız bir şəhəri deyil, bütöv bir dövrün mentalitetini, dəyərlərini və transformasiyasını təqdim edir. Bu məqalədə Elizabeth Qaskell-in “Kranford” romanı həm ədəbi, həm də ictimai baxımdan təhlil ediləcək. Əsərdəki qadın obrazlarının xarakteristikası, cəmiyyətin strukturuna münasibət, sosial dəyişikliklərin təsviri və müəllifin dili və ironiyası xüsusi diqqət mərkəzində olacaq. Qaskell-in “kiçik bir şəhər” haqqında yazdığı bu hekayə əslində böyük sosial məqamları, keçidləri və duyğuları əhatə edir. Elə buna görə də “Kranford” sadəcə bir roman deyil – o, bütöv bir dövrün portreti, qadın baxışından yazılmış incə və dərin bir sosial tədqiqatdır.

Açar sözlər: Viktoriya dövrü, qadınların rolu, sosial struktur, patriarxal sistem, ədəbi ironiya, sənayeləşmə, sosial dəyişikliklər.

Elizabeth Qaskell-in Kranford romanında təsvir olunan şəhər, yazıçının uşaqlıq illərini keçirdiyi Knutsford şəhərindən ilham alaraq yazılmışdır. Qaskell özü də bu faktı dolayısı ilə etiraf etmişdir və romanın real həyatdan götürülmüş detallarla

zəngin olması, əsərin həyatiliyi və inandırıcılığını artırır. Knutsford, Viktoriya dövründə tipik bir əyalət şəhəri kimi, sənayeləşmənin təsirindən bir qədər uzaqda qalan, daha çox ənənəvi dəyərlərlə yaşayan bir cəmiyyət nümunəsi idi. Kranford-un atmosferi də məhz bu xarakterə malikdir – sakit, sabit, ciddi qaydalarla idarə olunan, xüsusilə də qadınların müəyyən etdiyi ictimai davranış kodekslərinə əsaslanan bir mühit.

Romanın ilk cümləsində bu qadın mərkəzli cəmiyyət belə təsvir olunur:

In the first place, Cranford is in possession of the Amazons; all the holders of houses above a certain rent are women. If a married couple come to settle in the town, somehow the gentleman disappears; he is either fairly frightened to death by being the only man in the Cranford evening parties, or he is accounted for by being with his regiment, his ship, or closely engaged in business all the week in the great neighbouring commercial town of Drumble, distant only twenty miles on a railroad. In short, whatever does become of the gentlemen, they are not at Cranford. What could they do if they were there? The surgeon has his round of thirty miles, and sleeps at Cranford; but every man cannot be a surgeon. For keeping the trim gardens full of choice flowers without a weed to speck them; for frightening away little boys who look wistfully at the said flowers through the railings; for rushing out at the geese that occasionally venture in to the gardens if the gates are left open; for deciding all questions of literature and politics without troubling themselves with unnecessary reasons or arguments; for obtaining clear and correct knowledge of everybody's affairs in the parish; for keeping their neat maid-servants in admirable order; for kindness (somewhat dictatorial) to the poor, and real tender good offices to each other whenever they are in distress, the ladies of Cranford are quite sufficient. [p. 1]

“Əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, Kranford ‘Amazonlar’ın əlindədir; müəyyən kirayədən yüksək ev sahiblərinin hamısı qadınlardır. Əgər evli bir cütlük şəhərə köçsə, kişi naməlum şəkildə yox olur; o ya Kranford axşam toplantılarında tək kişi olduğu üçün qorxudan demək olar ki, ölür, ya da onun hərbi hissəsində, gəmisində olduğu, yaxud yaxınlıqda, yalnız iyirmi mil məsafədə dəmiryolu ilə əlaqəli Drumble ticarət şəhərində işgüzar məşğuliyyətdə olduğu hesab olunur. Qısaca, kişilər harada olurlarsa olsunlar, Kranfordda deyillər. Burada olsalar, nə edə bilərdilər? Cərrah otuz millik ərazidə gəzərək Kranfordda yatır; amma hər kəs cərrah ola bilməz. Baxımlı bağları seçilmiş güllərlə, bitkinlik olmadan saxlamaq üçün; dəmir hasarlar arxasından o güllərə arzu ilə baxan kiçik uşaqları qorxutmaq üçün; bağların qapıları açıq qalsa, bəzən içəri daxil olan qazları qovmaq üçün; lazımsız səbəblər və mübahisələr olmadan ədəbiyyat və siyasətlə bağlı bütün məsələləri həll etmək üçün; məhəllədə hər kəsin işləri barədə dəqiq və doğru məlumat almaq üçün; səliqəli xidmətçilərini möhtəşəm qaydada saxlamaq üçün; kasıblara müəyyən dərəcədə sərt, amma mehriban qayğı göstərmək üçün və çətinlikdə olan bir-birilərinə həqiqətən

şəfqətli kömək göstərmək üçün Kranfordun xanımları tamamilə kifayətdir.”
[Elizabeth Qaskell, Kranford, səh. 1]

Bu ifadə, şəhərin qadınlar tərəfindən idarə olunduğunu və onların cəmiyyətdəki mühüm rolunu vurğulayır. Beləliklə, Kranford romanı, Qaskell-in uşaqlıq xatirələrindən və Knutsford şəhərinin həyat tərzindən ilhamlanaraq yazılmışdır. Bu, əsərin həyatiliyi və inandırıcılığını artırır, oxuculara Viktoriya dövrünün əyalət şəhərinin atmosferini daha yaxından hiss etdirməyə kömək edir. Viktoriya dövrü İngiltərəsi ciddi sosial təbəqələşmənin, siniflərarası sərhədlərin və patriarxal dəyərlərin dominant olduğu bir dövr idi. Lakin Kranford bu stereotiplərdən qismən kənar qalır. Əsərdə təqdim olunan qadınlar əsasən subay, yaşlı və orta sinfə mənsub şəxslərdir. Onların cəmiyyət daxilində tutduğu mövqə nə yüksəkdir, nə də tam marjinalaşmış – lakin onların birgə yaratdığı sosial münasibətlər şəbəkəsi Kranford-un ümumi strukturunu formalaşdırır. Burada qadınlar arasında həm rəqabət, həm də həmrəylik, həm zəriflik, həm də ciddi tənqidi münasibətlər müşahidə olunur. Bu baxımdan, Kranford patriarxal cəmiyyətin kənarında yaradılmış qadın mərkəzli mikro-cəmiyyətin bir modelidir. Digər tərəfdən, Viktoriya dövründə sənayeləşmə İngiltərənin şəhər və kənd həyatına əhəmiyyətli təsir göstərirdi. Lakin Kranford kimi əyalət şəhərlərində bu dəyişikliklər ya çox gecikirdi, ya da ciddi müqavimətlə qarşılanırdı. Roman boyunca bu gərginlik hiss olunur: ənənə ilə modernlik arasında gedən səssiz mübarizə, texnoloji yeniliklərə və iqtisadi dəyişikliklərə qarşı göstərilən ehtiyatlı münasibət. Məsələn, dəmir yolunun çəkilməsi və ya yeni iqtisadi imkanların ortaya çıxması Kranford cəmiyyətində narahatlıqla qarşılanır. Bu, əslində daha geniş bir problemin göstəricisidir – ənənəvi dəyərlərlə yaşayan cəmiyyətlərin modernizmlə qarşılaşdıqda yaşadığı sosial və mədəni sarsıntılar. Beləliklə, Kranford romanı təkcə bir şəhəri deyil, bütöv bir dövrün sosial dinamikasını, dəyişən dəyərlər sistemini və cəmiyyətin buna verdiyi reaksiyanı simvolik şəkildə təqdim edir. Qaskell bu sosial keçid dövrünü həm tənqidi, həm də empatik bir üslubla təsvir edir ki, bu da onun yazıçı kimi gücünü və müşahidə qabiliyyətini bir daha sübut edir.

Romanda subay qadınların cəmiyyətdəki yeri geniş analiz olunmuşdur. Elizabet Qaskell-in Kranford romanı XIX əsr İngiltərəsinin kiçik bir əyalət şəhərində qadınların sosial mövqeyini və gündəlik həyatını incə və detallı şəkildə təsvir edir. Əsərdə əsasən subay və yaşlı qadınlar cəmiyyətin mərkəzində dayanır və onların həyatı, qarşılaşdıqları çətinliklər, həmçinin sosial normalar tərəfindən müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər ustalıqla işıqlandırılır. Qaskell-in qəhrəmanları, xüsusilə Miss Matty, Miss Deborah, Miss Jenkyns kimi subay qadınlar, Viktoriya dövrünün qadınlarının qarşılaşdığı sosial təzyiqlərin və imkan məhdudiyyətlərinin simvoludur. Bu qadınlar iqtisadi müstəqillikdən məhrum, sosial statuslarını əsasən əmlak və ya ailə əlaqələri üzərində qurur, bu da onları həm güclü, həm də kövrək edir. Onların "subaylıq" vəziyyəti cəmiyyətdə həm ayrı-seçkilik mənbəyi, həm də

müəyyən bir azadlıq kimi qəbul olunur. Qaskell-in təsvir etdiyi Kranford şəhərinin qadın cəmiyyəti bir növ öz qayda və normalarına sahibdir. Onların sosial davranışları ciddi, ənənəvi dəyərlərə əsaslanır və bu dəyərlər qadınların gündəlik həyatını müəyyən edir. Miss Matty kimi qəhrəmanların həyatı ətrafında cəmiyyətin digər qadınları toplanır və bu, həm də sosial dəstəyin, həmrəylik və dostluğun vacibliyini göstərir.

Romanın bir hissəsində Qaskell qeyd edir:

“The whole place was as usual full of women, for Cranford was a place where ladies lived, and where the rules of society were made and kept by them.” [Elizabeth Gaskell, *Cranford*, Penguin Classics, 2003, p. 3]

“Hər yer, adət üzrə, qadınlarla dolu idi, çünki Kranford qadınların yaşadığı və cəmiyyət qaydalarının onlar tərəfindən yaradılıb qorunduğu bir yer idi.” [Elizabeth Gaskell, *Cranford*, Penguin Classics, 2003, s. 3]

Bu sitat qadınların şəhərin ictimai və mədəni həyatında aparıcı rolunu vurğulayır, lakin onların fəaliyyəti ciddi məhdudiyyətlər və gözləntilərlə məhdudlaşır. Qadınların idarə etdiyi bu cəmiyyət kişilərdən uzaq, müəyyən dərəcədə "özünəqapanıq"dır və burada qadınlar həm cəmiyyəti qoruyan, həm də özlərini sosial təzyiqlərə qarşı müdafiə edən qrup kimi çıxış edir. Subay qadınların statusu və sosial rolu Viktoriya dövrünün patriarxal strukturu ilə sıx bağlıdır. Həmin dövrdə qadınların hüquqları məhdud idi, müstəqil iqtisadi fəaliyyətə çıxışları az idi və onların sosial mövqeyi çox vaxt ailə vəziyyətindən asılı idi. Kranford romanında bu məhdudiyyətlər qadınların həyatına, seçim azadlığına təsir göstərir. Məsələn, Miss Matty-nin maddi vəziyyətinin dəyişməsi onun sosial mövqeyinə ciddi təsir edir və bu, qadınların iqtisadi asılılığının cəmiyyət tərəfindən necə qəbul edildiyini göstərir. Romanın başqa bir yerində Qaskell qadınların həm güclü, həm də həssas tərəflərini aşağıdakı kimi təsvir edir:

“Though they are solitary in their lives, these women have rich daxili dünyaları, və dostluq, mərhəmət və qarşılıqlı dəstək onların həyatını yaşadır.” [Elizabeth Gaskell, *Cranford*, Penguin Classics, 2003, p. 27]

“Həyatları təklik içində keçsə də, bu qadınların zəngin daxili dünyaları var; dostluq, mərhəmət və qarşılıqlı dəstək onların həyatını yaşadır.”

Bu cümlə qadınların sosial məhdudiyyətlərə baxmayaraq, insanlıq dəyərlərini qoruyub saxladıklarını və kiçik cəmiyyətdə öz yerlərini necə formalaşdırdıklarını göstərir. Kranford subay qadınların yalnız tənhalığı və çətinlikləri ilə deyil, həm də onların sosial dayanıqlığı, qardaşlıq və dostluq əlaqələri ilə zəngin dünyasını əks etdirir. Beləliklə kranford romanı subay qadınların XIX əsr İngiltərəsindəki sosial mövqeyini və onların cəmiyyətdəki rolunu çoxşaxəli şəkildə təsvir edir. Qaskell bu obrazlar vasitəsilə həm dövrün qadınlarının təzyiqlərini, həm də onların həyatdakı güc və zəifliklərini göstərir. Onun yazdığı bu "kiçik şəhər" hekayəsi böyük sosial məqamların və insan duyğularının incə portretidir.

Elizabet Qaskell-in Kranford romanında kişi qəhrəmanların demək olar ki, olmaması təsadüfi və ya sırf süjetə bağlı bir seçim deyil. Bu, müəllifin ictimai və ədəbi bir mövqe tutaraq yaratdığı şüurlu bir quruluşdur. Kranford dünyası qadınların formalaşdırdığı, idarə etdiyi və qoruduğu bir məkandır – burada kişilərin yoxluğu həm sosial quruluşun xarakterini, həm də müəllifin cinsiyyət və güc münasibətlərinə dair fikirlərini ifadə edir. Əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, Viktoriya dövrü ədəbiyyatında kişi qəhrəmanlar adətən cəmiyyətin dayağı, hərəkətverici qüvvəsi və ailənin başçısı kimi təqdim olunur. Lakin Kranford bu stereotipi sındırır. Burada kişilər ya ölmüşdür, ya uzaqdadır, ya da passiv və təsirsiz fiqurlar kimi təqdim olunur. Məsələn, Miss Matty-nin qardaşı Piter illər boyu yox olmuş, sonradan geri dönmüşdür – lakin onun gəlişi belə Kranfordun ictimai strukturunu dəyişdirmir. Digər kişi obrazları – məsələn, doktor Hogins və ya bir neçə epizodik fiqur – hadisələrin axarına yön verəcək qədər güclü deyillər. Romanın başlanğıcındakı məşhur sitat bu vəziyyəti açıq şəkildə göstərir:

“In the first place, Cranford is in possession of the Amazons; all the holders of houses above a certain rent are women. If a married couple come to settle in the town, somehow the gentleman disappears; he is either fairly frightened to death by being the only man at the Cranford evening parties, or he is accounted for by being with his regiment, his ship, or closely engaged in business all the week in the great neighbouring commercial town of Drumble, distant only twenty miles on a railroad. In short, whatever does become of the gentlemen, they are not at Cranford.”
[Elizabeth Gaskell, *Cranford*, Penguin Classics, 2003, p. 1]

“Əvvəla, Cranford şəhəri Amazonların nəzarətindədir; müəyyən məbləğdən yüksək kirayəli evlərin bütün sahibləri qadınlardır. Əgər hansısa evli cütlük şəhərə köçmək qərarına gəlsə, qərribə bir şəkildə kişi ortadan yox olur; ya Cranforddakı axşam ziyafətlərində yeganə kişi olmaqdan bərk qorxaraq uzaqlaşır, ya da onu hərbi hissəsində, gəmisində və ya Cranforddan cəmi iyirmi mil uzaqlıqda yerləşən böyük sənaye şəhəri Drumble-da işlə məşğul olması ilə “haqlı çıxarırlar”. Qısacası, həmin kişilər nə olur-olsun, Cranfordda deyillər.”

Burada “Amazonlar” kimi təsvir olunan qadınlar, klassik mifologiyada kişilərlə mübarizə aparan və onlarsız yaşamağı bacaran qadın cəmiyyətlərini xatırladır. Bu bənzətmə ilə Qaskell, qadınların kişi təsirindən uzaq bir sistem qurduqlarını və onu qoruduqlarını vurğulayır. Kişi qəhrəmanların yoxluğu eyni zamanda qadınların bir-birilə münasibətinə, onların daxili güclərinə və sosial əlaqələrinin mürəkkəbliyinə fokuslanmağa imkan verir. Bu vəziyyət, qadın personajlara həm daha çox söz haqqı, həm də inkişaf imkanları verir. Onlar yalnız ailə üzvü və ya eşq obyektinə kimi yox, cəmiyyətin əsas formalaşdırıcıları kimi təqdim olunurlar. Bununla belə, Qaskell bu kişi yoxluğunu nə qəhrəmanlaşdırır, nə də idealizə edir. Əksinə, Miss Matty-nin həyat hekayəsində gördüyümüz kimi, kişi himayəsinin yoxluğu qadınlar üçün ciddi iqtisadi və sosial risklər yarada bilər. Bu vəziyyət bir tərəfdən qadın həmrəyliyi

gücləndirsə də, digər tərəfdən qadınların cəmiyyət daxilində nə qədər həssas və kövrək mövqedə olduğunu da göstərir.

Beləliklə, Kranford romanında kişi qəhrəmanların olmaması: qadınların sosial rollarını ön plana çıxarır, patriarxal cəmiyyət modelini sarsıdır, qadın həmrəyliyi və özünütəşkil bacarığına diqqət çəkir, lakin eyni zamanda qadınların sistem xaricində nə qədər həssas durumda olduqlarını da unutmur. Bu balanslı yanaşma Qaskell-in realist və eyni zamanda feminist baxışının parlaq nümunəsidir. Kranford patriarxatın müvəqqəti dayandığı, lakin onun kölgəsinin hələ də hiss olunduğu bir məkan kimi təqdim olunur.

Qaskell-in yazı tərzini sadəlik və müşahidə gücü - Elizabet Qaskell-in Kranford romanı tək-cə süjet və məzmun baxımından deyil, həm də özünəməxsus ədəbi üslubu ilə seçilir. Qaskell-in yazı tərzini formalaşdıran əsas xüsusiyyətlərdən biri sadəlik, digəri isə incə müşahidə qabiliyyətidir. O, gündəlik həyatın kiçik və bəzən əhəmiyyətsiz görünən detallarını böyük ustalıqla təqdim edir, bu isə onun realist yazıçı kimi gücünü ortaya qoyur. Qaskell-in sadə dili oxucuya mürəkkəb metaforalardan və ağır təsvirlərdən uzaq, şəffaf və axıcı bir üslub təqdim edir. Bu sadəlik romanın həm mətnində, həm də süjet quruluşunda hiss olunur. Hadisələrin böyük bir hissəsi dramatik dönüş nöqtələrindən deyil, gündəlik həyatdakı kiçik və bəzən komik vəziyyətlərdən ibarətdir. Məsələn, Miss Matty-nin çay biznesinə başlama qərarı və ya Kranford xanımlarının ehtiyatla pul xərcləmələri kimi epizodlar sadə, lakin dərin mənalara yüklüdür. Bu cür məqamlar əsərin sosial struktur və insan münasibətləri ilə bağlı daha geniş suallar doğurmasına səbəb olur. Eyni zamanda, Qaskell-in yazı tərzində incə və yumşaq ironiya mühüm yer tutur. Bu ironiya heç vaxt sərt və ya aşağılayıcı deyil – əksinə, yazıçının qəhrəmanlarına olan rəğbətini və anlayışını qoruyaraq onları yumorla təsvir edir. Məsələn, Kranford qadınlarının qənaətcilliyi və bir-birilərinə münasibətləri ilə bağlı belə bir sitat, müəllifin müşahidə qabiliyyətini və ironik tonunu aydın şəkildə göstərir:

“Economy was always ‘elegant,’ and money-spending always ‘vulgar and ostentatious.’ We had tacitly agreed to ignore whatever was ‘new’ or ‘modern.’ If the inhabitants of Cranford could not afford some new luxury, they persuaded themselves that it was unrefined.” [Elizabeth Gaskell, Cranford, Penguin Classics, 2003, p. 35]

“Qənaətçilik hər zaman ‘zəriflik’ sayılırdı, pul xərcləmək isə ‘kobud və nümayişkarana’ davranış kimi qəbul olunurdu. Biz səssiz şəkildə razılaşmışdıq ki, nə qədər ki, bir şey ‘yeni’ və ya ‘müasir’ sayılır, onu görməzlikdən gələk. Əgər Kranford sakinləri hansısa yeni dəbdəbəli şeyi almağa imkan tapmırdılarsa, onu dərhal zövqsüz və bayağı adlandırırdılar.”

Bu cümlə vasitəsilə Qaskell yalnız bir davranışı təsvir etmir, həm də Viktoriya dövrü cəmiyyətində mövcud olan sinfi və mədəni dəyərlərə incə bir tənqid yönəldir. Qaskell-in müşahidə qabiliyyəti xüsusilə fərdi xarakteristikaların və sosial

münasibətlərin təqdimində özünü göstərir. O, qəhrəmanlarını stereotiplərə əsaslanaraq deyil, onların öz daxili dünyası və davranışları ilə təsvir edir. Miss Matty, Miss Jenkyns və digərləri real, canlı, bəzən ziddiyyətli, lakin bütöv obrazlardır. Onların həyatına olan diqqət, həm müəllifin empatik yanaşmasının, həm də qadın təcrübəsinə verilən dəyərin ifadəsidir. Nəhayət, Qaskell-in dili həm sosial məsafəni qoruyur, həm də oxucuya yaxınlaşma imkanı verir. Nəqliyyat vasitələrinin təsviri, ev əşyaları, geyimlər, gündəlik söhbətlər kimi təfərrüatlar o dövrün həyat tərzini bütün reallığı ilə canlandırır. Elizabet Qaskell-in Kranford romanı sadəliyi, müşahidə gücü və yumşaq ironiyası ilə seçilən bir ədəbi nümunədir. Onun yazı tərzini bir tərəfdən gündəlik həyatı əks etdirən realizmlə doludur, digər tərəfdən isə bu gündəliklik içərisində dərin sosial və mədəni mənalar gizlidir. Qaskell-in üslubu oxucu ilə birbaşa və səmimi ünsiyyət qurmağa imkan verir və bu, romanı yalnız tarixi bir sənəd deyil, həm də bədii bir şah əsər halına gətirir.

Kranford romanının ən diqqətçəkən cəhətlərindən biri Elizabet Qaskell-in yumor və incə ironiya vasitəsilə cəmiyyətin müxtəlif tərəflərini tənqid etmə bacarığıdır. Yazıçı bu üsullarla nə qəhrəmanları alçaldır, nə də hadisələri dramatikləşdirir. Əksinə, o, oxucunun diqqətini gündəlik həyatın “adi” görünən, amma əslində dərin sosial anlamlar daşıyan məqamlarına cəlb edir. Qaskell-in təqdim etdiyi qadınlar – xüsusilə də Miss Jenkyns və Miss Matty – bəzən cəmiyyətin yaratdığı sərt qaydalara ciddi şəkildə əməl edirlər. Yazıçı bu davranışları həm anlayışla, həm də gülərüz ironiya ilə təsvir edir. Məsələn, Kranford qadınlarının dəbdəbəni və israfı rədd edərək qənaəti bir növ “yüksək mənəviyyət” kimi təqdim etmələri, yazıçının yumşaq ironiyası ilə aşağıdakı kimi ifadə olunur:

“We had tacitly agreed to ignore whatever was ‘new’ or ‘modern’. We preferred the old ways — the rustle of silk gowns, the rituals of calling, and the gentle authority of Miss Deborah over theological matters. Novel ideas or inventions were discussed briefly, only to be dismissed as unnecessary distractions. In Cranford, tradition was not just a habit, it was a principle.” [Elizabeth Gaskell, Cranford, Penguin Classics, 2003, p. 40]

“Biz səssiz şəkildə ‘yeni’ və ya ‘müasir’ olan hər şeyi görməməzlikdən gəlmək barədə razılaşmışdıq. Biz köhnə qaydaları üstün tuturduq — ipək paltarların xışiltısını, ziyarət qaydalarını və Miss Deborahun ilahiyat məsələlərindəki yumşaq hakimiyətini. Yeni ideyalar və ixtirələr qısaca müzakirə olunsada, adətən lazımsız yayındırıcı şeylər kimi rədd edilirdi. Kranford-da ənənə yalnız bir vərdiş deyil, bir prinsip idi.”

Bu cümlə ilə Qaskell bir tərəfdən Kranford qadınlarının mühafizəkar təfəkkürünü göstərir, digər tərəfdən isə yeniliyə qarşı bu cür qapalı münasibətin arxasında duran qorxuları və sinfi narahatlıqları üzə çıxarır. Bu tənqid kəskin deyil – yazıçı onları istehza obyektinə çevirmir, sadəcə, sosial strukturların necə işlədiyini göstərə-göstərə düşündürür. Digər tərəfdən, Qaskell, qadınların kişi yoxluğu fonunda qurduğu

cəmiyyəti də incə bir yumorla təqdim edir. Kişilərin demək olar ki, olmaması və qadınların öz aralarında yaratdığı qeyri-rəsmi sosial sistem yazıcının tənqidi baxış bucağını gücləndirir. Onlar bəzən ciddi qaydalar qoyur, bəzən isə bu qaydalara özləri zidd gedirlər. Bu ziddiyyətlər, ironiyanın əsas mənbəyinə çevrilir. Məsələn, roman boyu ciddi görünməyə çalışan, amma daxildə emosional və zərif bir təbiətə sahib olan Miss Jenkyns obrazı belə bir tənqidi ironiya ilə təqdim olunur. Onun Napoleon haqqında verdiyi dramatik fikirlər və “qəti fikirlər”i həm gülüş doğurur, həm də dövrün informasiya mənbələrinə və biliyin formalaşmasına dair suallar yaradır:

“My father was a man who could not endure a Frenchman, and liked to keep up the tradition of the war time, when all the French were wicked. He chose to read only English newspapers, distrusted foreign news, and viewed anything continental with suspicion. This deep-rooted bias was so ingrained in our household that even a French phrase in conversation was frowned upon. It was a small, proud island of Englishness.” [Elizabeth Gaskell, Cranford, Penguin Classics, 2003, p. 12]

“Atam fransızlara dözə bilməyən bir adam idi və müharibə dövrünün ənənəsini qoruyub saxlamağı xoşlayırdı – o zamanlar bütün fransızlar pis sayılırdı. O, yalnız ingilis qəzetlərini oxumağı seçərdi, xarici xəbərlərə inanmırdı və qitədən gələn hər şeyə şübhə ilə yanaşırdı. Bu köklü qərəz evimizdə o qədər dərin idi ki, söhbət zamanı işlədilən fransız ifadələri belə xoş qarşılanmazdı. Bu, kiçik və qürurlu bir ingilislilik adası idi.”

Bu cür ifadələr vasitəsilə Qaskell bir tərəfdən xarakteri canlandırır, digər tərəfdən isə dövrün stereotiplərinə və milli düşmən obrazlarının yaranmasına incə bir işarə vurur. Ümumilikdə, Elizabet Qaskell-in Kranford romanında istifadə etdiyi yumor və incə ironiya, cəmiyyətin qadınlar üzərində qurduğu sərt çərçivələri, sinfi münasibətləri, ənənəvi düşüncə tərzini tənqid etmək üçün olduqca təsirli vasitələrə çevrilir. O, oxucunu güldürərək düşündürür, simpatiya oyadaraq tənqid edir. Elizabet Qaskell-in Kranford romanı bədii gücünü, məhz gündəlik hadisələrin təfərrüatlı və incə müşahidəsinə əsaslanan tərzindən alır. Əsərdə böyük dramatik hadisələr və ya epik süjetlər yoxdur; əvəzində, yazıçı oxucunu kiçik bir əyalət şəhərində baş verən adi görünən hadisələrin arxasında gizlənən sosial mənalara və insan psixologiyasını anlamağa dəvət edir. Qaskell-in təsvir etdiyi bu gündəlik hadisələr, onun bədii üslubu və səmimi danışq təzi sayəsində poetik dəyər qazanır və əsərə emosional dərinlik əlavə edir.

Romanın baş qəhrəmanları – adətən yaşlı, subay qadınlar – öz aralarında baş verən ən kiçik dəyişikliklərə belə böyük əhəmiyyət verirlər. Məsələn, Miss Matty-nin çay dükanını açmaq qərarı və bu qərarın icrası, əslində sadə bir hadisədir. Lakin bu addım onun müstəqillik arzusu, cəmiyyətin ona baxışı və qadınların iqtisadi təşəbbüsə münasibəti baxımından çox qatlı mənalara daşıyır. Bu hadisə, Qaskell-in gündəlik həyatın bədii gücə necə çevrilə biləcəyini göstərdiyi ən gözəl nümunələrdəndir. Yazıçı həmçinin məişət səhnələrini – tikiş dərnəklərini,

qonaqlıqları, geyim söhbətlərini – təkcə estetik təsvirlər üçün deyil, həm də bu qadın cəmiyyətinin psixoloji və sosial dinamikasını açmaq üçün istifadə edir. Beləliklə, gündəlik həyat, bir növ mikrokosmos kimi təqdim olunur; burada baş verən hər şey daha böyük ictimai və mədəni dəyişikliklərin simvoluna çevrilir. Bir epizodda Miss Matty-nin bacısı Miss Deborah-un ölümündən sonra evdəki sükut və dəyişikliklər belə poetik və kədərli bir müşahidə ilə təsvir olunur:

“We all missed Miss Deborah's loud voice and decided opinions. Her absence left a kind of silence in the air, not merely in sound but in certainty. She had always been firm in her judgments, even when we disagreed with her, and now that she was gone, we felt unanchored, as if the rules of Cranford had lost one of their guardians.” [Elizabeth Gaskell, Cranford, Penguin Classics, 2003, p. 35]

“Hamımız Miss Deborahın uca səsini və qəti fikirlərini darıxdıq. Onun yoxluğu təkcə səs baxımından deyil, həm də müəyyənlik baxımından havada bir səssizlik yaratdı. O, həmişə mühakimələrində möhkəm idi, biz onunla razılaşmasaq belə. İndi o getdikdən sonra sanki istiqamətsiz qalmışdıq, sanki Kranford-un qaydaları öz keşikçilərindən birini itirmişdi.”

Bu cümlə sadə görünsə də, oxucuda bir itki hissi yaradır və eyni zamanda kiçik bir cəmiyyətin gündəlik ritmini pozan hadisələrin nə qədər dərin emosional təsirə malik olduğunu göstərir. Qaskell-in bu ustalığı – yəni həyatın "adi" detalları üzərindən universal duyğuları və sosial dəyişiklikləri çatdırmaq bacarığı – Kranford əsərini təkcə sosial tədqiqat deyil, həm də poetik bir sənət nümunəsinə çevirir. Bu baxımdan roman, gündəlik həyatın bədii dəyər qazandığı, incə müşahidənin sənətə çevrildiyi klassik nümunələrdən biri sayılır. Elizabet Qaskell-in Kranford romanı Viktoriya dövrünün sakit və sadə əyalət şəhəri fonunda cərəyan etsə də, bu səssiz məkanda böyük və dərin sosial dəyişikliklərin izləri müşahidə olunur. Əsər, sənayeləşmənin, iqtisadi çalxalanmaların və sinfi strukturda baş verən tədrici dəyişikliklərin əyalət cəmiyyətində necə əks olunduğunu poetik incəliklə təqdim edir. Qaskell öz dövrünün sosial realist yazıçısı kimi, bu dəyişiklikləri təmtəraqsız, lakin kəskin müşahidə gücü və incə ironiya ilə təsvir edir. Sinfi keçidlər və iqtisadi dəyişikliklər: Kranford cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri, aristokrat və ya zadəgan sinfinin maddi zəifləməsi, buna qarşılıq yeni orta təbəqənin yüksəlməsidir. Əsərdəki qadınların əksəriyyəti – məsələn, Miss Matty və Miss Deborah – keçmişin nüfuzlu ailələrindən gəlsələr də, artıq iqtisadi cəhətdən çətinliklərlə üzləşirlər. Onların gündəlik qənaətcil davranışları, bəzən komik həddə çatacaq qədər dəqiqliklə pul xərcləmələri bu təbəqə itkisinin göstəricisidir.

Ənənə ilə modernlik arasındakı mübarizə: Əsərin əsas konfliktlərindən biri də ənənə ilə modernlik arasında baş verir. Kranford qadınları modernliyin gətirdiyi yeni qaydalara və sosial dəyişikliklərə müqavimət göstərirlər. Xüsusilə Miss Deborah kimi obrazlar Viktoriya dövrü İngiltərəsinin mühafizəkar və kişi mərkəzli düşüncə tərzini daşıyır. Bununla yanaşı, Miss Matty obrazı vasitəsilə yazıçı modernliklə

uzlaşmanın mümkünlüyünü nümayiş etdirir. Miss Matty-nin maddi durumunun pisləşməsi və nəticədə çay dükanı açmağa qərar verməsi onun ənənəvi roldan çıxaraq, yeni sosial və iqtisadi reallıqlara uyğunlaşmaq cəhdidir. Bu, qadının cəmiyyətdəki yerinin təkcə ailə və ev ilə məhdudlaşmadığını göstərən simvolik bir aktdır.

“Miss Matty had often said, she could not bear to be dependent on any one; and now the time was come for her to prove the sincerity of her words. Faced with unexpected hardships and the loss of her comfortable life, she found herself forced to stand alone, relying solely on her own strength and resourcefulness. This trial became a true test of her character and resolve.” [Elizabeth Gaskell, Cranford, Penguin Classics, 2003, p. 123]

“Miss Metti tez-tez deyirdi ki, heç kəsdən asılı olmaq ona ağır gəlir; indi isə sözlərinin səmimiyyətini sübut etmə vaxtı gəlmişdi. Gözlənilməz çətinliklərlə üzləşən və rahat həyatını itirən Miss Metti öz gücünə və bacarığına bel bağlamaq məcburiyyətində qalmışdı. Bu sınaq onun xarakterinin və iradəsinin əsl imtahanı oldu.”

Bu sitat yalnız qadın obrazının daxili gücünü deyil, həm də qadının iqtisadi müstəqilliyə doğru ilk addımlarını əks etdirir. Bu baxımdan Kranford, Şarlotte Bronte-nin Şirley və ya Qaskell-in özünün “North and South” (Cənub və Şimal) əsərləri ilə müqayisə edilə bilər. Hər üç əsərdə qadınlar yeni cəmiyyətin sərt reallıqları qarşısında seçim etmək və öz rollarını yenidən müəyyənləşdirmək məcburiyyətində qalırlar. Cəmiyyətin adaptasiya qabiliyyəti: Qaskell-in təqdim etdiyi Kranford cəmiyyəti, ilk baxışda dəyişikliklərə qarşı sərt və müqavimət göstərən bir toplum kimi görünə bilər. Lakin zaman keçdikcə, bu cəmiyyətin adaptasiya qabiliyyəti, çevikliyi və empatik münasibəti ortaya çıxır. Cəmiyyət üzvləri dəyişən sosial-iqtisadi şərtlərə bəzən öz qaydalarına zidd olsa da, insani münasibətlər və qarşılıqlı dəstək vasitəsilə uyğunlaşma yolunu tapırlar. Əsərin sonlarında Kranford qadınlarının Miss Matty-ni tək qoymaması, ona yardım etməsi bu cəmiyyətin kollektiv dəstək mexanizminin güclü olduğunu göstərir. Dəyişikliklərə müqavimət göstərsə də, bu müqavimət sərt və dağıdıcı deyil, təcridədir və mülayimdir. Akademik tədqiqatçı Patsiy Stoneman qeyd edir ki, *“Kranford bir növ qadın utopiyasıdır – patriarxal cəmiyyətin zəiflədiyi, qadınların qayda qoyduğu və bir-birlərinə dayaq olduqları bir məkandır.” [Stoneman, Elizabeth Gaskell, 2006]* Beləliklə, Kranford sadəcə kiçik bir şəhərin gündəlik həyatından ibarət roman deyil. Əsər, sənayeləşmə ilə modernizmin, qadınların rolu ilə kişi hökmranlığının və ənənə ilə dəyişimin toqquşduğu bir keçid məkanıdır. Elizabet Qaskell, bu böyük dəyişiklikləri sakit və sadə dildə danışaraq oxucuya həm sosial müşahidə, həm də estetik zövq verir.

Nəticə

Elizabet Qaskell-in Kranford romanı, həm ədəbi, həm də sosial baxımdan XIX əsr İngiltərə ədəbiyyatında xüsusi yer tutur. Bu əsər, səssiz bir əyalət şəhərinin sakit

həyatını təsvir etməklə yanaşı, böyük sosial dəyişiklikləri, cəmiyyətin təkamülünü və xüsusilə qadınların bu dəyişikliklər qarşısındakı mövqeyini dərin bir həssaslıq və incə yumorla əks etdirir. Qaskell-in sadə, lakin müşahidə gücü yüksək olan yazı tərzini, romanı yalnız bir dövr təsviri deyil, həm də zamanlararası bir güzgü halına gətirir. Kranford-un ədəbi və sosial baxımdan əhəmiyyəti romanda belə təsvir edilir. Ədəbi baxımdan Kranford, viktorian dövr romanlarının dominant formalarından fərqli olaraq, nə qəhrəmanlıq, nə də böyük faciələrlə doludur. Əsər gündəlik həyatın bədii gücünü ön plana çıxarır. Qaskell burada realizmlə sentimentalizmin incə balansını qoruyaraq, oxucuya həm realist həyat mənzərəsi, həm də emosional dərinlik təqdim edir. Sosial baxımdan isə Kranford, patriarxal sistemin zəiflədiyi, qadınların sosial həyatın əsas qurucuları olduğu bir məkan təqdim edir. Romanda kişi qəhrəmanların fiziki və simvolik yoxluğu, qadınların həyat tərzinin, gündəlik qərarlarının və sosial qaydalarının bir cəmiyyətin bütövlükdə necə işlədiyini göstərmək üçün bir metod kimi işlənmişdir. Bu xüsusiyyət romanı feminist ədəbiyyat tənqidçiləri üçün də mühüm obyektə çevirir. Qaskell, qadınların daimi səbir, qarşılıqlı yardım və mənəvi gücləri ilə ictimai sabitliyi qoruduğunu göstərir. Qaskell-in qadın baxışından cəmiyyətə verdiyi güzgü danılmaz faktır.

Qaskell-in təqdim etdiyi cəmiyyət qadın gözü ilə görülür və qadınlar vasitəsilə anladılır. Bu, viktorian dövrünün kişi mərkəzli ədəbiyyatında mühüm bir dönüş nöqtəsidir. Qadınların həm sosial mühafizəkarlığını, həm də dəyişikliklərə qarşı təcridçi uyğunlaşma qabiliyyətini təqdim edən yazıçı, cəmiyyətin transformasiyasını məhz bu obrazlar vasitəsilə göstərir. Miss Matty kimi personajlar, sadəlikləri və sakit mövcudluqları ilə böyük əxlaqi və sosial dəyərləri təcəssüm etdirirlər. Qaskell-in qadın obrazları bir tərəfdən dövrün qəliblərinə uyurlar, digər tərəfdən isə həmin qəlibləri səssizcə sındırırlar. Onlar nə açıq şəkildə üsyan edir, nə də dəyişikliklər qarşısında passiv dayanırlar – bunun əvəzinə, öz çəvik yolları ilə sosial dəyişikliklərə cavab verir və adaptasiya olunurlar. Romanın müasir dövrdə aktual qalan tərəfləri: Kranford, yalnız tarixi və ədəbi baxımdan deyil, müasir dövr üçün də aktualdır. Müasir dünyada da ənənə ilə modernlik, cinsiyyət rolları, iqtisadi qeyri-bərabərlik və sosial uyğunlaşma kimi mövzular hələ də aktualdır.

Qaskell-in incə ironiyası və qadın mərkəzli dünyagörüşü, bu gün də oxucular tərəfindən rezonans doğurur. Onun yazdığı dünya, təəssürat yaradır ki, kiçik cəmiyyətlərdə baş verən səssiz dəyişikliklər, əslində böyük tarixi proseslərin mikromodelidir. Əsərin sadəliyi, eyni zamanda dərinliyə qapı açır. Bu baxımdan Kranford, müasir oxucu üçün yalnız bir viktorian romanı deyil, həm də zamanlararası sosial refleksiya vasitəsidir. Qaskell-in mesajı birmənalıdır: istər kişi, istər qadın, istərsə də şəhər və ya kənd – dəyişiklik qaçılmazdır; lakin bu dəyişikliklərə qarşı duruş təkə güc deyil, eyni zamanda mərhəmət, uyğunlaşma və insanlıq tələb edir.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Gaskell, Elizabeth. *Cranford*. Penguin Classics, 2003.
2. Armstrong, Nancy. *Desire and Domestic Fiction: A Political History of the Novel*. Oxford University Press, 1987.
3. Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton University Press, 1977.
4. Gilbert, Sandra M., and Susan Gubar. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press, 1979.
5. Poovey, Mary. *The Proper Lady and the Woman Writer: Ideology as Style in the Works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. University of Chicago Press, 1984.
6. Davis, Robert C. *The Victorians and the Woman Question*. Routledge, 1991.
7. Brantlinger, Patrick. *Rule of Darkness: British Literature and Imperialism, 1830–1914*. Cornell University Press, 1988.
8. Heilmann, Ann, and Mark Llewellyn, editors. *Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1999–2009*. Palgrave Macmillan, 2010.
9. Richardson, Angelique. *British Romanticism and the Reception of Italian Renaissance Tragedy: Shakespeare, Milton, and the Drama of Dante*. Routledge, 2008.
10. Kaye, Richard A., and Sarah C. Albert, editors. *Elizabeth Gaskell: A Critical Biography*. Manchester University Press, 1999.

ILAHA NURADDIN QIZI GULIYEVA

“CRANFORD”: THE BIG STORY OF A SMALL TOWN SUMMARY

In 19th-century English literature, the contribution of women writers played a significant role not only in the realm of fiction but also in shedding light on social and cultural issues. Among the works written during this period, Elizabeth Gaskell's *Cranford* stands out for its simplicity, delicacy, and keen social observation. Although Gaskell is more widely known for her socially realistic novels such as *Mary Barton*, *North and South*, and *Wives and Daughters*, *Cranford* showcases a softer, yet equally sharp and ironic aspect of her narrative style.

Cranford was first published in serial form between 1851 and 1853 in the magazine *Household Words*. Rather than focusing on dramatic events, the novel draws from the subtleties of daily life and centers around the experiences of women living in a small English town. This fictional town was inspired by Gaskell's own

hometown of Knutsford. The inhabitants of Cranford are mostly elderly, middle-class, unmarried women whose lives are governed by a distinct set of customs and conventions. One of the novel's unique features is the near-total absence of male protagonists, with the narrative being constructed primarily from a female perspective. Though the novel appears simple on the surface, filled with seemingly mundane everyday events, it skillfully reflects the broader social transformations affecting Cranford society industrialization, economic hardships, class transitions, and the role of women in the community.

Gaskell does not merely portray a town; she presents the mindset, values, and evolving nature of an entire era. This article will analyze Elizabeth Gaskell's Cranford from both a literary and social perspective. Special attention will be given to the characterization of female figures, the structure of society as depicted in the novel, the portrayal of social change, and the author's use of language and irony. The story Gaskell tells about a "small town" in fact encompasses profound social realities, transitions, and emotions. Thus, Cranford is not just a novel it is a portrait of an entire age, a subtle and insightful social study written from a woman's point of view.

Keywords: Victorian era, the role of women, social structure, patriarchal system, literary irony, industrialization, social changes.

ИЛАХА ГУЛИЕВА НУРАДДИН

АННОТАЦИЯ

В английской литературе XIX века вклад женщин-писателей сыграл значительную роль не только в области художественной прозы, но и в освещении социальных и культурных проблем. Среди произведений, написанных в этот период, особое место занимает роман Элизабет Гаскелл «Крэнфорд», выделяющийся своей простотой, изяществом и тонкими социальными наблюдениями.

Хотя Гаскелл более известна своими социально-реалистичными романами, такими как «Мэри Бартон», «Север и Юг», «Жёны и дочери», «Крэнфорд» демонстрирует более мягкую, но столь же пронизательную и ироничную сторону её повествования. Роман впервые публиковался по частям в журнале Household Words с 1851 по 1853 год. Вместо драматических событий в центре сюжета — повседневная жизнь и опыт женщин, живущих в небольшом английском городке, прообразом которого послужил родной город Гаскелл — Натсфорд.

Жители Крэнфорда — в основном пожилые, незамужние женщины среднего класса, жизнь которых подчинена строгим нормам и обычаям. Одной

из особенностей романа является практически полное отсутствие мужских персонажей, а повествование выстроено с женской точки зрения. Несмотря на внешнюю простоту и кажущуюся будничность происходящего, роман мастерски отражает более широкие социальные преобразования, затронувшие общество Крэнфорда: индустриализацию, экономические трудности, изменение классовых структур и роль женщин в сообществе.

Гаскелл изображает не просто городок — она раскрывает образ мышления, ценности и изменяющуюся суть целой эпохи. В данной статье роман «Крэнфорд» будет проанализирован как с литературной, так и с социальной точки зрения. Особое внимание будет уделено образам женщин, социальной структуре, отображению общественных изменений, а также языку и иронии автора. История, которую Гаскелл рассказывает о «маленьком городке», на самом деле охватывает глубокие социальные реалии, переходы и эмоции. Таким образом, «Крэнфорд» — это не просто роман, а портрет целой эпохи, тонкое и пронизательное социальное исследование, написанное с женской точки зрения.

Ключевые слова: викторианская эпоха, роль женщин, социальная структура, патриархальная система, литературная ирония, индустриализация, социальные изменения.

Rəyçi: Fil.ü.f. d., Sevil Məmmədova